

ثبت اسناد و فناوری ارتباطات؛ تلاقی سنت و نوآوری

مصطفی السان^۱

چکیده

ورود به عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات که از آن به عنوان «انقلاب» یاد می‌شود، تمام حوزه‌های دانش را تحت تأثیر قرار داده است؛ به گونه‌ای که فضای جدیدی به نام «فضای مجازی» شکل گرفته و متفکرین و کاربران آن فضا سعی دارند تا تمام مسایل مرتبط با روابط الکترونیکی را در همان فضا حل نمایند. یکی از این مسایل «ثبت مدارک الکترونیکی» است. در این مقاله، پس از بررسی چالشی که فناوری نوین برای تشریفات سنتی ثبت به وجود آورده، بر این نکته تأکید خواهد شد که قواعد و اصول بنیادین ثبت، غیرقابل عدولند و به جای تغییر یا تحریف حقیقت، باید به فکر انطباق دو نظام سنتی و نوین در خصوص ثبت اسناد، مدارک و امضا بود.

واژگان کلیدی: ثبت الکترونیکی، فناوری ارتباطات، اصول و قواعد بنیادین

ثبتي، رمزنگاري، دفاتر اسناد رسمي، قوانين و مقررات

مقدمه و طرح بحث

تصدیق امضا، نوشته، اظهار، قرارداد یا واقعه توسط مرجعی که به موجب قانون دارای

چنین اختیاری باشد جوهره ثبت اسناد به شمار می‌آید. در واقع، هدف اصلی، شاهد شدن سردفتر به عنوان فرد بی‌طرف و قابل اعتمادی است که بعدها در مقام اثبات وضعیت به کار رود و از مشکلات عمده‌ای که در این خصوص روی می‌دهد، جلوگیری نماید. بنابراین، بعد از تحقق فرایند ثبتی، با این شرط که علی‌الظاهر تشریفات قانونی طی شده باشد، مرحله ثبوت فراموش می‌شود و برای اثبات آنچه که ثبت شده، باید به همان دلیلی که با عنوان «سند» یا «گواهی» در اختیار شخص قرار دارد، مراجعه کرد. با همین فلسفه است که ماده ۲۲ قانون ثبت مقرر می‌دارد: «همین که ملکی مطابق قانون در دفتر املاک به ثبت رسیده دولت فقط کسی را که ملک به اسم او ثبت شده و یا کسی را که ملک مزبور به او منتقل گردیده و این انتقال نیز در دفتر املاک به ثبت رسیده یا اینکه ملک مزبور از مالک رسمی ارثا به او رسیده باشد مالک خواهد شناخت».

بررسی مبانی فوق حکایت از آن دارد که ثبت، پدیده‌ای که ذاتی تمام روابط بشری به شمار آید، نبوده و لذا استفاده از آن علی‌الأصول نیست. با این همه، پاره‌ای از حقایق، از جمله تمایل به راحتی و گریز از دردسر، روز به روز به علایق بشر برای به کارگیری این شیوه برای تثبیت حقوق افزوده است. به گونه‌ای که، بدون محدود شدن به مواردی که قانون، عرف یا آیین نامه‌های داخلی سازمان‌ها، ثبت اسناد را لازم نموده، افراد سعی در محضری کردن روابط خود برای اطمینان فعلی و راحتی آتی، دارند.

وجود حقایق و ضرورت‌های فوق، نباید موجب تقویت این پندار شود که همه فعالیت‌های ثبتی به سازمان‌ها، دفاتر و مؤسساتی که به موجب قانون، ثبت اسناد و گواهی‌های لازم را بر عهده دارند، محدود می‌شود. فی‌الواقع، این انحصار تا زمانی برقرار است که این نهادها بتوانند پاسخگوی نیازهای متنوع، پیشرفته و متغیر جوامع باشند. در غیر این صورت، باید انتظار داشت تا مفادی همانند آنچه که در آیین‌نامه پیشنهادی دفاتر خدمات صدور گواهی الکترونیکی، پیش‌بینی شده، به مرور زمان، بدون نیاز به قانون یا مقررات خاص و برخلاف تمایل دفاتر ثبتی و اسناد رسمی جامعه عمل بپوشد.

این چالش تنها یک دلیل عمده دارد و آن معرفی فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی است که مرزهای جغرافیایی را درنوردیده و بدون اینکه لزوماً به موازین حقوقی محدود باشد، همه را با هدف تجارت آزاد، ارتباط جهانی، تبادل فرهنگی، اشتراکات انسانی و .. گردهم آورده است. بنابراین، ثبت سنتی، با تمام قواعد و مقررات، عرف‌ها و رسومش در معرض تزلزلی قرار گرفته که تنها با اقدامات پیشگیرانه می‌توان از آثار ناگوار آن گریخت. در مقاله حاضر، ضمن سه گفتار جداگانه به شرح زیر به چالش‌هایی که فناوری اطلاعات و ارتباطات در روند ثبت سنتی ایجاد کرده است، خواهیم پرداخت.

۱ - کلیات

۲ - ثبت سنتی مدارک الکترونیکی

۳ - الکترونیکی کردن ثبت سنتی

۱ - کلیات

بررسی مفهوم ثبت الکترونیکی نشان می‌دهد که به لحاظ ماهوی، تفاوت خاصی بین این شیوه و ثبت سنتی وجود ندارد و چالش‌هایی که فناوری نوین ارتباطی در نظام ثبتی کشور به وجود آورده، بیشتر به تشریفات ثبتی و تدوین مقررات ناهماهنگ با اصول و قواعد بنیادین ثبت ارتباط دارد.

۱ - ۱ - مفهوم ثبت الکترونیکی

در مقایسه با ثبت سنتی که مستلزم طی تشریفات مقرر در قانون، با رعایت اصول و قواعد مشخص برای تصدیق هویت، گواهی امضا، تأیید سند و انتساب آن به شخص یا اشخاص معین است؛ ثبت الکترونیکی حاوی قید خاصی که آن را از ثبت سنتی متمایز سازد، نمی‌باشد. تنها وصف این نوع ثبت، جدید بودن شیوه و تشریفات می‌باشد که همانند امضا یا مدرک الکترونیکی در فضای همسان، یعنی محیط الکترونیکی انجام می‌گیرد. به عنوان ساده‌ترین مثال، شخصی که قصد ثبت مدرک الکترونیکی دارد، باید نام خود و تاریخ را در قسمت پایین متن الکترونیکی نوشته و پس از قید نام و مشخصات سردفتر

به همان نحو، توسط سردفتر رمزگذاری شده، نسخه‌های الکترونیکی از آن به شخص متقاضی تحویل داده شده و نسخه دیگر بایگانی شود.

هدف از به رسمیت شناختن ثبت الکترونیکی، جبران کاستی‌هایی است که ثبت کاغذی در حوزه روابط نوین با آن روبروست. به علاوه، گاه تنها راهی که برای مطمئن ساختن مدارک الکترونیکی و قابل استناد بودن آنها در حد اسناد «رسمی» وجود دارد، ثبت الکترونیکی است. برای نمونه، تنها زمانی می‌توان امکان تأمین ادله یا قراینی را که در قالب صوت، تصویر، اشعه، نماد، علامت و... هستند در قالب رسمی تضمین کرد که ثبت الکترونیکی آنها به رسمیت شناخته شود.

هدف از ثبت الکترونیکی هرچه باشد، نافی این حقیقت نخواهد بود که فقط سند رسمی است که پس از طی تشریفات قانونی و رعایت اصول و قواعد، غیرقابل انکار و تردید می‌شود و مدرک الکترونیکی نیز برای ارتقاء به این درجه باید با تشریفات دقیقی که به موجب قانون مقرر می‌شود، به ثبت رسیده و قواعد ماهوی در کلیه مراحل ثبت و بایگانی آن مراعات شود. در غیر این صورت، از آن جهت که امکان جعل و تقلب در چنین مدارکی وجود دارد، ادعای غیرقابل انکار یا تردید بودن مدرک الکترونیکی، در مرحله عمل و اجرا قابل پذیرش نخواهد بود.

در حقوق ایران، سکوت قوانین داخلی یا در برخی از موارد، عدول آنها از قواعد و عرف مرسوم، ثبت الکترونیکی مدارک را در حال حاضر، به امری غیرلازم و یا غیرممکن بدل ساخته است. لذا بررسی چالش‌های عمده تلاقی سنت و نوآوری در حوزه مسایل ثبتی و رایبه راهکارهای حقوقی منطبق با قواعد آمره مندرج در قوانین ثبتی و لحاظ رویه کشورهای پیشگام در زمینه ثبت الکترونیکی، ضروری به نظر می‌رسد.

۲-۱- چالش‌های فناوری برای تشریفات سنتی ثبت

فناوری اطلاعات از دو جهت منجر به چالش شده است: از یک سو، معرفی اسناد و مدارکی که به هیچ وجه سابق بر این وجود نداشته‌اند و تنها ممکن است با نمادهای

الکترونیکی همچون صدا، نور و .. مبادله شوند، این پرسش اساسی را پیش می‌کشد که آیا این مسایل، برای ثبت لزوماً باید به شکل «کاغذی» درآیند و سپس در همان قالب سنتی و با همان تشریفات قدیمی به ثبت برسند یا می‌توان آنها را در همان اسلوب موجود و تنها با حفظ قواعد و اصول بنیادین ثبت، گواهی نموده و لذا آثار حقوقی همسان با اسناد و مدارک کاغذی بر آنها قایل بود؟

از سوی دیگر، مسأله دیگری که به اندازه اولی اهمیت دارد این است که آیا می‌توان از امتیازات عمده‌ای که وسایل نوین ارتباطی، از آن برخوردار و نظام سنتی از آن بی‌بهره است، در ثبت اسناد بهره گرفت یا باید ضمن اصرار بر داشته‌ها، تحولات و یافته‌ها را خارج از حدود اختیارات دفاتر اسناد رسمی محسوب داشت؟

بی‌اعتنایی به هر دو چالش زیانبار است. چراکه اولی باعث می‌شود تا اسناد و مدارک، در قالبی خارج از آنچه که نظام سنتی ثبت می‌پسندد، تصدیق شود و لذا اشکالات عملی، اجرایی و حقوقی ناگواری به بار آید که معلوم نیست آثار آن به چه شخص یا نهادی تحمیل می‌شود. اشکال دوم نیز موجب می‌شود تا دفاتر اسناد رسمی از تحولات موجود بی‌بهره مانده و هم‌چنان با مشکلات و مسایلی روبرو باشند که تنها ناشی از اعمال مقرراتی است که علی‌رغم متروک شدن در کشورهای پیشرفته، بدون هیچ توجیهی و تنها به دلیل مقاومت بدون دلیل در برابر راه‌حل‌های نوین و جایگزین، اجرا می‌شوند.

بنابر آنچه که گفته شد، چالش‌های تلاقی ثبت سنتی و فناوری نوین ارتباطات را می‌توان در دو گفتار جداگانه مورد بررسی قرار داد.

۲- ثبت سنتی مدارک الکترونیکی

ثبت سنتی مدارک الکترونیکی، به مفهوم استفاده از قواعد ماهوی ثبت در مورد این گونه از اسناد، مدارک و امضاهاست و به هیچ عنوان نباید این امر را با تشریفات ثبتی قابل اعمال بر مدارک کاغذی اشتباه گرفت. زیرا در این مورد که اغلب مدارک الکترونیکی را می‌توان به شیوه سنتی ثبت کرد، تردیدی وجود ندارد و مسأله مورد اختلاف ثبت

الکترونیکی مدارک الکترونیکی است.

۱-۲- تعریف مدرک الکترونیکی

بند(الف) ماده ۲ قانون تجارت الکترونیکی کشورمان در تعریفی موسع از داده پیام که به غلط تمام عناوین مشابه همچون مدرک و سابقه الکترونیکی را نیز شامل می‌شود، آن را به صورت ذیل: «هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم است که با وسایل الکترونیکی، نوری و یا فناوری های جدید اطلاعات تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش می‌شود»؛ تعریف کرده است. عبارت «فناوری جدید اطلاعات» دلالت بر آن دارد که مدارک الکترونیکی به آنچه که ماده احصاء نموده محدود نمی‌شود و امکان دارد در آینده مصادیق جدیدی برای آن آرایه شود.

قانون نمونه دفاتر اسناد رسمی آمریکا،^۱ مدرک الکترونیکی را در مفهوم عام شامل تمام اطلاعاتی می‌داند که با وسایل الکترونیکی ایجاد، تولید، ابلاغ، دریافت یا ذخیره شده باشد. مقررات فراوانی در سطح کشورها و در سطح بین‌المللی وجود دارد که اعتبار مدارک الکترونیکی را به رسمیت شناخته و تصریح کرده‌اند که محاکم، ادارات و افراد نمی‌توانند، مدرکی را به صرف الکترونیکی بودن آن فاقد اعتبار بدانند.

حقایق فوق، مسأله دیگری را موجب می‌شود و آن این است که آیا در فرض اعتبار مدارک الکترونیکی، تفاوتی میان انواع مختلف این مدارک از حیث ارزش اثباتی، وجود دارد؛ یا باید طی تشریفات خاصی را موجب آن دانست که پاره‌ای از مدارک الکترونیکی، بر مدارک دیگر، از نظر اثباتی اولویت یا ارجحیت داشته باشند؟ در این مورد نیز، ملاحظه مقررات داخلی کشورها مبین آن است که بر مبنای اینکه تشریفات خاصی در فرایند ایجاد، ارسال و ذخیره مدرک به کار رفته باشد، آن مدرک امکان دارد نسبت به مدارکی که چنین تشریفات را طی نکرده‌اند، ارزش اثباتی بیشتری داشته باشد. چنانچه مبحث سوم از باب اول قانون تجارت الکترونیکی از «امضا و سابقه الکترونیکی مطمئن» سخن به میان

1. See: **The Model Notary Act**, September 1, 2002. Published As A Public Service by the National Notary Association. at: www.nationalnotary.org/UserImages/Model_Notary_Act.pdf.

می‌آورد و در مواد ۱۰ و ۱۱ مقرر می‌دارد: «امضای الکترونیکی مطمئن باید دارای شرایط زیر باشد:

الف. نسبت به امضاءکننده منحصر به فرد باشد.

ب. هویت امضاءکننده «داده پیام» را معلوم نماید.

ج. به وسیله امضاءکننده و یا تحت اراده انحصاری وی صادر شده باشد.

د. به نحوی به یک «داده پیام» متصل شود که هر تغییری در آن «داده پیام» قابل تشخیص و کشف باشد (ماده ۱۰). سابقه الکترونیکی مطمئن عبارت از «داده پیام»ی است که با رعایت شرایط یک سیستم اطلاعاتی مطمئن ذخیره شده و به هنگام لزوم در دسترس و قابل درک است (ماده ۱۱).

قانون تجارت الکترونیکی برای طی این فرایند و مدرکی که از طریق آن تحصیل می‌شود، اثر حقوقی خاصی قایل شده که البته با موازین و اصول حقوقی حاکم بر ادله و اسناد به هیچ وجه مطابقت ندارد. مطابق با ماده ۱۵ قانون مذکور: «نسبت به «داده پیام» مطمئن، سوابق الکترونیکی مطمئن و امضای الکترونیکی مطمئن انکار و تردید مسموع نیست و تنها می‌توان ادعای جعلیت به «داده پیام» مزبور وارد و یا ثابت نمود که «داده پیام» مزبور به جهتی از جهات قانونی از اعتبار افتاده است».

به لحاظ تطبیقی، ممکن است قوانین خاص راجع به تجارت الکترونیکی مقرر دارند که امضاهای دیجیتالی، تنها در صورتی که با فناوریهای خاص ایجاد یا دارای اوصاف مشخصی باشند، معتبرند و داده‌پیامها و مدارکی که استانداردهای خاصی را از حیث امضا داشته باشند، قابل استناد بدانند. چهره‌ای از این طرز تفکر را می‌توان در «قانون حمایت از اطلاعات شخصی و مدارک الکترونیکی»^۱ کانادا، مشاهده نمود که استفاده از «امضای الکترونیکی مطمئن» را الزامی می‌داند. البته باید توجه داشت که شرایطی که برای امضای مطمئن تعیین می‌شود، تنها در معتبر شناخته شدن آن امضا مؤثر است؛ نه اینکه ارزشی

هم‌سنگ امضایی که در دفترخانه اسناد رسمی گواهی شده، برای آن ایجاد نماید.

۲-۲- ضرورت اعمال قواعد ثبت سنتی بر مدارک الکترونیکی

تنها منطقی که می‌تواند ماده ۱۵ قانون تجارت الکترونیک را توجیه کرده و از تحمیل مفاد آن به نظام حقوقی کشور جلوگیری کند آن است که مقصود از داده‌پیام و امضای الکترونیکی مطمئن، مدرکی باشد که با طی تشریفات و ثبتی و رعایت اصول حاکم بر ثبت اسناد به ثبت رسیده باشد. وگرنه، نامعلوم بودن مرجع تشخیص «اطمینان» مذکور در قانون، مفاد مواد ۱۱، ۱۰ و ۱۵ را حداقل در مقام اجرا، غیرقابل توجیه می‌سازد. بر اساس همین نقص و به دلیل بی‌مبنا بودن ماده ۱۵ قانون تجارت الکترونیک، لایحه اصلاحی (پیشنهادی) قانون تجارت نیز دچار پاره‌ای مغایرت‌ها شده که نمونه بارز آن را می‌توان در ماده ۴۲۷ و ۴۲۱ لایحه مذکور مشاهده کرد.^۱

ثبت سنتی مدارک الکترونیکی به مفهوم استفاده از قلم و کاغذ برای ثبت این اسناد نیست؛ بلکه مقصود آن است که از همان اصول و قواعد مبنایی که سالهاست در ثبت اسناد به کار رفته و در طول زمان، با توجه به ضرورت‌ها و مقتضیات دچار تحول و تعدیل شده، بهره گرفته شود. بنابراین، چنانکه در این مقاله نیز تقویت خواهد شد، ایده ثبت سنتی به مفهوم اعمال اصول و قواعد بنیادین ثبت در قالب وسایل نوین ارتباطی می‌باشد.

نگاهی به آیین نامه پیشنهادی دفاتر خدمات صدور گواهی الکترونیکی، حکایت از آن دارد که نوعی استقلال وجودی برای چنین دفاتری مدنظر بوده و پیشینه ثبتی کشور به هیچ وجه مورد توجه قرار نگرفته است. برای مثال، ماده ۶ آیین نامه پیشنهادی مذکور مقرر می‌داشت: «اشخاص متقاضی شغل دفترداری با داشتن حداقل یکی از شرایط ذیل

۱. بنابر ماده ۴۲۰ لایحه (پیشنهادی): «نسبت به سند الکترونیکی می‌توان ادعای جعل نمود». و مطابق با ماده ۴۲۱ لایحه (پیشنهادی): «مدعی جعل اسناد تجاری الکترونیکی یا مدعی وجود مغایرت اسناد جایگزین با سند کاغذی، می‌تواند حسب مورد با تکمیل فرم‌های مخصوصی که متضمن علت مغایرت، ایجاد ضرر و ضرورت اعاده اصل (کاغذی) سند جایگزین و یا جعل اسناد تجاری الکترونیکی است، حقوق خود را نسبت به اسناد مذکور محفوظ بدارد. «حال آنکه، ماده ۴۱۷ لایحه (پیشنهادی) مقرر می‌دارد: «سند جایگزین الکترونیکی از هر حیث در حکم اصل آن سند است و در صورت وجود مغایرت بین سند جایگزین و اصل سند تجاری، اصل سند ملاک است».

و تأیید مرکز صدور گواهی الکترونیکی به دفترداری منصوب می‌گردند: الف) داشتن حداقل مدرک کارشناسی مورد تأیید وزارت علوم تحقیقات و فن‌آوری در یکی از رشته‌های مرتبط با تجارت الکترونیکی، فن‌آوری اطلاعات، اقتصاد، مدیریت و بازرگانی ... «که نشان می‌دهد تا چه حد توجه به جنبه‌های فنی و تجاری قضیه، منجر به فراموشی ابعاد حقوقی ثبت الکترونیکی شده است. دلیل دیگر بر ضعف ماده پیشنهادی فوق، عدم مشارکت نماینده سازمان ثبت در تدوین آیین‌نامه پیشنهادی دفاتر خدمات صدور گواهی الکترونیکی می‌باشد که طبعاً ناشی از ضعف فرهنگ قانونگذاری و انحصارگرایی در این حوزه می‌باشد.

۳-۲- قواعد بنیادین ثبت سنتی

مطالعه در قانون ثبت و مقررات مرتبط، رویه قضایی و عملی و اصول حقوقی حاکم بر ارزش ادله اثبات دعوی، حکایت از آن دارد که اصول زیر در ثبت رسمی اسناد، آمره و غیر قابل عدول به شمار می‌آیند:

الف. تنظیم مطابق شرایط

مطابق با ماده ۱۲۸۷ قانون مدنی، برای رسمی محسوب شدن هر سند، سه شرط تنظیم توسط مأمور صالح، در حدود صلاحیت و طبق مقررات قانونی نیاز است و فقدان هرکدام از این شرایط، مانع از رسمی بودن سند و لذا منجر به آن خواهد بود که امتیازاتی که قانون برای اسناد رسمی در نظر گرفته، شامل چنین سندی نباشد.^۱ روح ماده فوق و قانون ثبت بیانگر آن است که «مأمور صالح» را قانون تعیین می‌کند و نمی‌توان در قالب آیین‌نامه یا تصویب‌نامه به این امر اقدام کرد. زیرا، هرگونه دخل و تصرف در تعیین مصداق سند رسمی که به طور مستقیم با ارزش اثباتی آن ارتباط می‌یابد، به حکم منطق حقوقی باید با حکم صریح قانون و به شرط رعایت موارد فوق باشد. این عقیده به موجب ماده ۷۰ قانون ثبت نیز تأیید می‌شود که مقرر می‌دارد: «بنابراین، سندی که مطابق قوانین

۱. مطابق با ماده ۲۱۶ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی، «کسی که علیه او سند غیر رسمی ابراز شود می‌تواند خط یا مهر یا امضا و یا اثر انگشت منتسب به خود را انکار نماید و احکام منکر بر او مترتب می‌گردد و اگر سندی ابرازی منتسب به شخص او نباشد می‌تواند تردید کند». تا زمانی که شرایط تنظیم اسناد رسمی محقق نباشد، این ماده در مورد کلیه اسناد الکترونیکی مجری خواهد بود.

به ثبت نرسیده یا بدون یک یا تمام سه شرط فوق تنظیم شده باشد، به هیچ وجه رسمی نخواهد بود. اطلاق این حکم، ماده ۱۵ قانون تجارت الکترونیک را نیز دربرمی‌گیرد و لذا ماده مذکور را باید، تا زمانی که سه شرط فوق در مورد سند الکترونیکی احراز نشود، مقررهای متروک محسوب داشت.»

ب. حضور نزد سردفتر

تا زمانی که وسیله مطمئن الکترونیکی برای تشخیص هویت کشف نشده و عملکرد صحیح آن به موجب قانون تأیید نشده باشد، حضور فیزیکی نزد سردفتر ضرورت داشته و جایگزینی برای آن وجود ندارد. الکترونیکی بودن تمام فرایندها، مانع از ضروری بودن این شرط نمی‌باشد. زیرا، سردفتر علاوه بر تشخیص هویت، باید وضعیت دماغی متقاضی یا طرف تنظیم سند را از حیث سلامتی و رضایت مورد بررسی قرار دهد. این شرط برای هر سند یا گواهی امضایی به طور جداگانه مورد نیاز است. زیرا، چه بسا شخص در خلال مدت دچار جنون شده یا تحت اکراه قرار گرفته باشد. بر همین اساس است که بند ۳-۱۶ از ماده (۳) قانون نمونه دفاتر اسناد رسمی آمریکا، حضور متقاضی یا امضاکننده دیجیتالی را نزد سردفتر، به عنوان نخستین شرط امکان ثبت سند محسوب می‌دارد و در صورت فقدان آن، سردفتر را از ثبت الکترونیکی سند یا امضا ممنوع می‌نماید. چنانکه در گفتار بعد بررسی خواهد شد، ممکن است قید «فیزیکی» به دلیل پیشرفت افزارهای ارتباط الکترونیکی از شرط فوق حذف شود، اما باید شرایطی که در صورت «حضور» فیزیکی از حیث رابطه دوطرفه و امکان رو در رویی فراهم می‌آید، محقق باشد تا بتوان گفت که این شرط حاصل شده است. حال آنکه چنین شرطی از ماده ۳۱ قانون تجارت الکترونیک و آیین‌نامه تنظیم شده برای آن استفاده نمی‌شود.

باید این نکته مهم را مورد توجه قرار داد که صرف گواهی «اصالت امضای الکترونیکی» مقرر در ماده ۲۱ قانون تجارت الکترونیک، نباید به مفهوم «رسمی شدن امضای مذکور» تلقی گردد. زیرا هیچ‌کس در این اصل تردید ندارد که امضای بدون متن

فاقد اثر حقوقی است و اصالت امضا، تنها در صورتی اهمیت می‌یابد که به متن ضمیمه شده و در واقع مؤید مفاد آن باشد. لذا، برای تشخیص اصالت امضا، در هر زمان باید متن الکترونیکی پیوست آن نیز از حیث انتساب به امضاکننده مورد بررسی قرار گیرد و تشخیص اهلیت و رضایت چنین شخصی، جز از طریق حضور فیزیکی وی نزد سردفتر یا راه حل جایگزین مطمئن - که حداقل تاکنون در کشورمان ارایه نشده - به عمل نمی‌آید.

ج. تمامیت سند و امضا

ممکن است با استفاده از شیوه‌های مدرن و فنون الکترونیکی بتوان تشخیص داد که امضا یا گواهی الکترونیکی برای یا از سوی شخص معین در تاریخ مشخص صادر شده است؛ اما تصدیق و وابستگی امضا و متن الکترونیکی از معضلاتی است که در ثبت سنتی وجود نداشته و تنها، الکترونیکی شدن مدارک آن را به وجود آورده است. به تعبیر دیگر، در نظام سنتی ثبت، به این دلیل که محتوا و امضای سند در یک یا چند برگ پیوسته به هم به عمل می‌آید، لذا تصور تجزیه سند از حیث متن و امضا نیز مطرح نمی‌شود. حال آنکه در سند الکترونیکی، امکان دارد، متن و امضا به اشخاص مختلفی تعلق داشته یا در فرض وحدت شخصی که امضا و متن منتسب به وی می‌باشد، این دو در زمان‌های مختلفی تنظیم گردیده و به هم پیوست شده باشد.

بنابراین، اگرچه در بادی امر به نظر می‌رسد که این اشکال از قواعد بنیادین ثبت بیرون بوده و چالشی جدید به شمار می‌آید، با این همه از پاره‌ای مواد مقررات راجع به ثبت، از جمله ماده ۱۹ آیین‌نامه قانون دفاتر اسناد رسمی^۱ و رویه ثبتی می‌توان دریافت که شرط رسمی بودن سند، انتساب بی‌تردید آن به شخص یا اشخاص متقاضی از طریق امضا و تمامیت سند و امضا می‌باشد. قید مهم تمامیت نیز آن است که امضا و متن باید در زمانی

۱. ماده ۱۹ آیین‌نامه قانون دفاتر اسناد رسمی: «سند معامله باید پس از تنظیم و ثبت در دفتر سردفتر و نماینده (چنانچه دارای نماینده باشد) و انجام سایر تشریفات به تصدیق و امضاء اصحاب معامله برسد و متعاملین باید در یک جلسه اسناد و دفاتر مربوطه را امضاء نمایند و در صورتی که قبوض اقساطی هم ضمیمه سند باشد قبوض مزبور را هم بایستی در همان جلسه که اسناد و دفاتر امضاء می‌شود امضا کنند.» (تأکید از نویسنده).

واحد تنظیم و انجام شده باشد. چراکه ممکن است از امضای الکترونیکی گواهی شده شخص که در گذشته صادر شده، برای سندی که بعدها تنظیم شده و وی هیچ رضایتی به مفاد آن نداشته، استفاده شود. چنانکه از توضیحات فوق به خوبی برداشت می‌شود، تنها راه برای رفع این اشکال، تمسک به قواعد سنتی ثبت و حضور نزد سردفتر است تا همزمان صدور مفاد سند از سوی شخص امضاکننده را با احراز اهلیت و رضایت وی، تأیید نماید. ارایه هرگونه راه حل مغایر موجب خواهد شد تا شرط «تنظیم به موجب قانون»، در مورد سند الکترونیکی، موجود نبوده و لذا آن مدرک فاقد مزایای سند رسمی تلقی گردد.

۳ - الکترونیکی کردن ثبت سنتی

ثبت سند، از جمله با هدف تسهیل اثبات مفاد آن صورت می‌گیرد و فی الواقع «ارزش اثباتی سند رسمی»، به گونه‌ای که در اکثر کشورها بالاتر از شهادت و قسم قرار می‌گیرد، ناشی از طی تشریفات قانونی ثبت می‌باشد. در مورد گواهی محضری نیز همین حقیقت صادق است؛ چراکه انتساب امضا به شخص معین، اغلب به مفهوم تأیید مدرکی است که امضا در آن به کار رفته و آن مدرک له یا علیه وی قابل استناد است. حال پرسشی که مطرح می‌شود این است که اگر استفاده از وسایل نوین ارتباطی در ثبت اسناد، مدارک و امضاها، اخلاقی در اصول و قواعد بنیادین حاکم بر ثبت اسناد ایجاد نمی‌کند، چرا نباید مقررات موجود در راستای هماهنگی با این تحول تفسیر شده یا اصلاح شوند؟

در این مورد که می‌توان قواعد ثبت سنتی را در قالب شیوه‌های الکترونیکی اجرا کرد، هیچ‌گونه تردیدی وجود ندارد. پس از اثبات اعتبار روش‌های ارتباط الکترونیکی، به الکترونیکی کردن فرایند ثبت کاغذی و سرانجام به ثبت الکترونیکی مدارک الکترونیکی خواهیم پرداخت.

۱ - ۳ - اعتبار روش‌های ارتباط الکترونیکی

مقصود از اعتبار روش‌های ارتباط الکترونیکی آن است که این روش‌ها تا چه حد ارزش حقوقی و اثباتی دارند و آیا می‌توان آنها را هم‌سنگ مدارک کاغذی محسوب داشت؟

ماده ۶ قانون تجارت الکترونیک با تأیید این کارکرد یکسان،^۱ مقرر می‌دارد که هرگاه وجود نوشته از نظر قانون لازم باشد، جز در موارد استثنایی، «داده‌پیام» در حکم نوشته است. به لحاظ تطبیقی، قوانین و مقررات متعددی این اشکال را که مدارک الکترونیکی دارای اعتبار هستند یا نه، مرتفع ساخته‌اند. برای مثال در ایالات متحده ای‌ساین^۲ و یوتا^۳ که عملاً به قانونی استاندارد در سطح جهانی تبدیل شده‌اند، اعتبار یکسانی برای اسناد الکترونیکی در مقایسه با اسناد کاغذی شناخته‌اند. ماده (الف) (۲) ۶۲ قانون امضای دیجیتالی مالزی^۴ مصوب ۱۹۹۷ نیز تلویحاً اعتبار داده‌پیامی را که در/ برای ایجاد سند الکترونیکی به کار می‌رود، تأیید نموده است. به موجب این بند، «جز در مواردی که قانون به گونه‌ای دیگر مقرر داشته باشد، سندی که با امضای دیجیتالی واجد شرایط این قانون تصدیق شده، همانند سندی که به صورت دستی امضا یا انگشت یا هر علامت دیگری بر آن زده شده، معتبر و تعهدآور است».

در حقوق ایران، علاوه بر ماده ۶ قانون تجارت الکترونیکی؛ بنابر ماده ۸، «هرگاه قانون لازم بداند که اطلاعات به صورت اصل ارایه یا نگهداری شود، این امر یا نگهداری و ارایه اطلاعات به صورت داده پیام نیز .. امکان‌پذیر می‌باشد». و بر طبق قسمت اخیر ماده ۹ همان قانون، «جایگزینی اسناد کاغذی به جای «داده پیام» اثری بر حقوق و تعهدات قبلی طرفین نخواهد داشت». و سرانجام، ماده ۱۲ این قانون به گونه‌ای تدوین یافته که هرگونه شک و شبهه‌ای را در باب اعتبار مدارک و اسناد الکترونیکی - به صرف شکل و

۱. همان‌گونه که ماده ۳ قانون نمونه آنسیترال درباره امضاهای الکترونیکی (۲۰۰۱) مقرر می‌دارد، بر فرض اعتبار امضاها و مدارک الکترونیکی، نمی‌توان فناوری خاصی را بدون دلیل بر فنون دیگر از حیث ارزش اثباتی ترجیح داد.

2. Electronic Signature in Global and National Commerce Act [E.sign]. Effective October. 1,2000. Available at: <http://fwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=106.cong.bills&docid=f:s761enr.txt.pdf>.

3. Uniform Electronic Transactions Act [UETA], Approved By National Conference Of Commissioners On Uniform State Laws (NCCUSL) On July 23, 1999. Available at: www.law.upenn.edu/bll/ulc/fnact99/1990s/ueta99.htm

4. Malaysian Digital Signature Bill 1997; At: www.mycert.org.my/bill/digisign.html

قالب الکترونیکی آنها مرتفع می‌سازد: «اسناد و ادله اثبات دعوی ممکن است به صورت داده پیام بوده و در هیچ محکمه یا اداره دولتی نمی‌توان براساس قواعد ادله موجود، ارزش اثباتی «داده پیام» را صرفاً به دلیل شکل و قالب آن رد کرد».

ماده ۱۱ قانون معاملات الکترونیکی سنگاپور (۱۹۹۶)،^۱ ماده ۳ قانون متحدالشکل تجارت الکترونیکی کانادا (۱۹۹۹)^۲ و بند ۱ ماده ۹ دستورالعمل تجارت الکترونیکی اروپا (۱۹۹۹)^۳ اعتبار روابط حقوقی که از طریق مبادله الکترونیکی داده‌پیام محقق شده‌اند، مورد تأکید قرار گرفته است. مطابق با ماده ۵ مکرر قانون نمونه آنسیترال درباره تجارت الکترونیکی (مصوب ۱۹۹۶)،^۴ اگرچه ممکن است دلایلی برای انکار اعتبار مدارک الکترونیکی وجود داشته باشد، اما این امر هیچ‌گاه نباید به صرف الکترونیکی بودن وسیله‌ای که برای تولید، ذخیره یا ارسال آنها مورد استفاده قرار گرفته، ارتباط داشته باشد.

ماده ۸ کنوانسیون ۲۰۰۵ آنسیترال درباره استفاده از وسایل ارتباط الکترونیکی در قراردادهای بین‌المللی^۵، نیز تأکید دارد که یک رابطه یا قرارداد، نباید به صرف شکل الکترونیکی آن، فاقد اعتبار یا غیر قابل اجرا شناخته شود بند (۱) و تنها توافق خلاف طرفین در این زمینه قابل استناد خواهد بود. (بند ۲).

بدیهی است، وقتی ارتباطات الکترونیکی از نظر قانون به عنوان روش‌های مطمئن و قابل اعتماد به رسمیت شناخته شده‌اند، این ادعا که نمی‌توان از شیوه‌های مذکور در ثبت اسناد بهره گرفت، مفهومی جز «مقاومت در برابر تحول مثبت و سازنده»، ندارد. چراکه

1. Singapore Electronic Transaction Act 1996; At: www.cca.gov.sg.

2. Uniform Law Conference of Canada, Uniform Electronic Commerce Act [UECA]. August 1999, Available at: www.law.ualberta.ca/alri/ulc/index.htm.

3. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on Electronic Commerce). Available at: www.europea.oeu.int/ISPO/e-commerce/legal/documents/200031ec_en_.pdf

4. UNCITRAL Working Group on Electronic Commerce, UNCITRAL Model Law On Electronic Commerce With Guide to Enactment 1996, P. 16; Para. 160. Available At : www.uncitral.org/english/texts/electcom/e-commerceindex.htm.

5. United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts, Adopted by the General Assembly on 23 November 2005. Available at: www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/2005Convention.pdf

انطباق با شرایط جدید، از وظایف نهادها و ساختارهای مرتبط با آن شرایط است و گریز از تحول منجر به خارج شدن مصادیق جدید اسناد و مدارک از حوزه عملیاتی آن نهاد خواهد گردید.

۲-۳ - الکترونیکی کردن فرایند ثبت کاغذی

الکترونیکی کردن فرایند ثبت کاغذی بدین معناست که می‌توان، حتی در مورد اسنادی که به صورت کاغذی و کاملاً در محیط سنتی تهیه می‌شوند، قسمتی از فرایند تنظیم سند یا اقدامات پس از تنظیم آن را به شیوه الکترونیکی انجام داد. برای مثال، می‌توان از مدارک کاغذی همچون شناسنامه، فیش‌های بانکی، وکالت‌نامه و...، روگرفت الکترونیکی تهیه کرده و پس از ثبت کاغذی سند، نسخه‌ای از آن و مدارک الکترونیکی را به صورت الکترونیکی بایگانی کرد.

حداقل تأثیر بهره گرفتن از این شیوه، کاهش هزینه‌های پولی و زمانی است. چراکه هزینه‌هایی همچون کپی، رفت و آمد، بایگانی و... حسب مورد به متقاضیان صدور سند یا دفترخانه اسناد رسمی تحمیل نمی‌شود.

مطابق با ماده یک آیین‌نامه قانون ثبت املاک، «هر اداره یا دایره ثبت اسناد و املاک دارای دفاتر زیر خواهد بود: ۱- دفتر املاک ۲- دفتر نماینده املاک ۳- دفتر املاک توقیف شده ۴- دفتر ثبت و موقوفات ۵- دفترگواهی نمونه (امضاء) ۶- دفتر سپرده‌ها ۷- دفتر توزیع اظهارنامه‌ها ۸- دفتر املاک مجهول‌المالک ۹- دفتر ثبت شرکتها ۱۰- دفتر اسناد رسمی ۱۱- دفتر آمار ۱۲- دفتر ثبت قنوت». در قانون دفاتر اسناد رسمی و آیین‌نامه اجرایی آن نیز به دفاتری اشاره شده که داشتن آنها برای دفاتر اسناد رسمی الزامی است.^۱ به نظر نمی‌رسد که الکترونیکی کردن تمام یا قسمتی از این دفاتر، منافاتی با مقررات مذکور داشته باشد. چنانکه در قانون نمونه دفاتر اسناد رسمی آمریکا نیز، «دفتر

۱. ماده ۱۹ قانون دفاتر اسناد رسمی و کانون سردفتران و دفتریاران، مصوب ۱۳۵۴/۴/۲۵ «هر دفترخانه علاوه بر دفتر سردفتر که یک نسخه است دارای دفاتر دیگر که نوع و عنوان و تعداد و نحوه تنظیم و نگهداری آن طبق آیین‌نامه معین می‌شود خواهد بود».

الکترونیکی سوابق ثبتی^۱ «پیش‌بینی شده که کارکردی مشابه دفاتر موضوع ماده ۱۹ قانون دفاتر اسناد رسمی و کانون سردفتران و دفتریاران کشورمان دارد.

به لحاظ همین کارکرد یکسان است که بند ۴-۱۴ قانون نمونه دفاتر اسناد رسمی آمریکا، دفتر الکترونیکی سوابق ثبتی را به عنوان وسیله‌ای الکترونیکی که سابقه‌ای دارای تاریخ و منظم که اعمال ثبتی توسط سردفتر در آن درج می‌شود، تعریف کرده است. به منظور جلوگیری از هرگونه خدشه به این دفاتر، همانند دفاتر کاغذی، قانون نمونه در جزءهای شش‌گانه از بند ۴-۱۴ شرایطی را برای آنها مشخص کرده است.

۱ - دسترسی به محتوای دفتر و درج هرگونه مطلبی از سوی سردفتر در آن، تنها با ارایه پاره‌ای اطلاعات بیومتریک امکان‌پذیر است؛ مشروط بر اینکه این داده‌ها با آنچه در حافظه دفتر وجود دارد، منطبق باشد.

۲ - دفتر باید به گونه‌ای طراحی گردد که افزودن یا کاستن از مندرجات آن پس از ثبت، از سوی سردفتر یا شخص دیگری غیرممکن باشد.

۳ - باید امکان ورود، مشاهده، چاپ یا روگرفت الکترونیکی محتوای دفتر از سوی شخصی که اسم رمز طراحی شده توسط سردفتر را در اختیار دارد یا سردفتر به شیوه‌ای دیگر دسترسی وی را ممکن ساخته، وجود داشته باشد.

۴ - هر دفتری باید دارای نسخه پشتیبان باشد تا در صورت از بین رفتن یا نقص داده‌های اصلی به آن مراجعه شود.

۵ - باید امکان عکس گرفتن از امضای دستی یا اثرانگشت شخص یا سایر شناسه‌های زیستی و ذخیره آن به همان شکل واقعی، وجود داشته باشد.

۶ - دفتر ثبت سوابق الکترونیکی باید به گونه‌ای باشد که بتوان در صورت لزوم نسخه کاغذی یا الکترونیکی از تمام یا قسمتی از داده‌های بایگانی شده، امضاها و علایم بیومتریک تهیه کرد.

بند (۲) مبین یکی از مزایای سند الکترونیکی در مقایسه با مشابه کاغذی آن است. زیرا افزودن و کاستن بر محتوای سند رسمی کاغذی، پس از پایان مراحل ثبتی آن، هم از سوی سردفتر و هم از سوی دیگر اشخاصی که بدان دسترسی دارند، امکان دارد و تنها با منع قانونی و ضمانت اجرا می‌توان این خطر را به حداقل رسانید. سند رسمی الکترونیکی، علاوه بر اینکه از مزیت اخیر (به دلیل حکومت اصول و قواعد حاکم بر اسناد رسمی)، بی‌بهره نیست؛ دارای این وصف بی‌همتاست که می‌تواند به گونه‌ای طراحی شود که علی‌الاصول و تحت شرایط معمول، قابل جعل و دستکاری نباشد.

در بند (۵)، مقنن امکان استفاده از شناسه‌های زیستی (مانند علائم ژنتیکی، DNA و...) را به جای امضای دستی یا مهر جوهری شخص به رسمیت شناخته است. در هر حال، این شناسه‌ها باید به نحوی بایگانی شده باشند که بتوان از طریق آنها تشخیص هویت کرد. در عمل، دفاتر اسناد رسمی از اثرانگشت الکترونیکی شخص به دلیل ارزان بودن تهیه و ذخیره، کم‌حجم بودن، کاربرد زیاد آن در روابط تجاری و شناسایی آن در قوانین و مقررات و نیز قابلیت تهیه نسخه کاغذی از آن، بهره می‌گیرند. همچنین بی‌نظیر بودن اثرانگشت هر شخص نسبت به دیگران، باعث می‌شود تا بتوان برای تشخیص هویت وی در تمام نقاط دنیا بدان استناد کرد.

بنابراین، الکترونیکی کردن فرایند ثبتی، در صورتی که قواعد بنیادین ثبت مراعات شود، با هیچ مانعی روبرو نیست. بدیهی است که لازمه صحت این فرایند، انجام آن زیر نظر دفاتر اسناد رسمی موجود و مشروط به استفاده از متخصصین فناوری اطلاعات و رایانه به عنوان همکار می‌باشد.

۳ - ۲ - ثبت الکترونیکی مدارک الکترونیکی

فضای تعاملات مردم عوض شده است. معاملات، پرداخت‌ها، امضاها، نامه‌ها و سایر روابط از طریق اینترنت قابل مبادله هستند و این انگیزه خوبی برای برانگیختن مقنن به تفکر است. حتی اگر قانونگذار به فکر نباشد، کسانی که در این تعاملات نقش دارند، با

بهره گرفتن از علوم رمزنگاری و امضای دیجیتالی به دنبال تأمین امنیت در فضای مجازی خواهند بود. تنها اثر این تک‌تازی، بی‌قانونی و به حاشیه راندن نهادهایی خواهد بود که به گاه عمل منتظر نشسته‌اند و به جای تحول در خود، به دنبال عقب‌نشینی دیگران هستند. در حالی که کشورهای مختلف، به ویژه در اتحادیه اروپا، استرالیا و آمریکا، با تکیه بر قواعد بنیادین ثبتي و مدیریت نهادهای ثبتي موجود، روند ثبت الکترونیکی و اینترنتی کردن اکثر مراحل ثبتي را آغاز کرده‌اند؛ برخی دیگر از کشورها یا چنین رویه‌ای را اتخاذ نکرده‌اند و یا به جای تحول در تشریفات به دنبال کنار گذاشتن مبانی از طریق سپردن امور ثبت الکترونیکی به غیرحقوقدانان هستند.

الکترونیکی کردن ثبت مدارک الکترونیکی بدین معناست که سردفتر ابتدا از طریق رو در روی اینترنتی یا سایر شبکه‌های ارتباطی، هویت، اهلیت و رضایت متقاضی یا متقاضیان ثبت سند یا گواهی امضا را تشخیص داده و سپس به صدور یا تأیید الکترونیکی سند/امضای مربوط بپردازد. لازمه ایمنی این فرایند، استفاده از علم رمزنگاری و امضای دیجیتالی برای جلوگیری از جعل هویت و بهره گرفتن از ویدئو- کنفرانس یا گپ تصویری برای تشخیص اهلیت و رضایت است.^۱ چنانکه ملاحظه می‌شود، در صورت طی شدن این فرایند، صحت و تمامیت سندی که صادر می‌شود حاصل گردیده و از کلیه اختلافات و منازعات بعدی جلوگیری خواهد شد.

لازمه چنین تحولی، گسترده کردن اختیارات دفاتر اسناد رسمی و مسلح کردن آنها به دانش، فناوری و وسایل نوین ارتباطی است. برای مراعات اصول بنیادین ثبتي نیز باید سراسر فرایند امضا، تشخیص هویت و صدور سند به روز بوده و به عبارت دیگر، اصل تمامیت سند و امضا مراعات شود. نتیجه این فرایند نیز همسانی رابطه و شیوه ثبتي آن است که حسب مورد هر دو به شیوه الکترونیکی یا اینترنتی انجام خواهد شد.^۲

علم رمزنگاری، همگامی ثبت الکترونیکی با معاملات روزافزون بین‌المللی در فضای

1. William E. Wyrrough & Ron Klein, The Electronic Signature Act of 1996: Breaking Down Barriers to Widespread Electronic Commerce in Florida, Florida State University Law Review, Vol 24, 1997. p. 421.

2. American Bar Association, Digital Signature Guidelines: Legal Infrastructure for Certification Authorities and Secure Electronic Commerce, 1996 p. 8.

مجازی را تضمین می‌کند.^۱ رمزنگاری بدین معناست که عموماً از کلید عمومی و خصوصی، که مبتنی بر داده‌های ریاضی هستند، برای بی‌همتا کردن هویت افراد، اسناد و امضاها در فضای مجازی استفاده می‌شود. در صورت راه‌اندازی ثبِت الکترونیکی، این مهم بر عهده دفاتر اسناد رسمی منتخب خواهد بود که با استفاده از متخصصین و اعمال دقت لازم، از نفوذ و جعل در اسناد الکترونیکی پیشگیری نمایند.^۲

فناوری تصویری نوین که امکان رو در رویی همزمان دیداری- شنیداری میان سردفتر و متقاضی سند یا امضا را فراهم می‌سازد، تضمین کننده یکی دیگر از مهمترین قواعد بنیادین ثبِت، یعنی تشخیص هویت از طریق رو در رویی و برقراری رابطه حسی میان طرفین است که بر مبنای آن، سردفتر از مجموع اوضاع و احوال حاکم، دروغ‌گویی، جعل هویت یا صحنه‌سازی متقاضی را تشخیص داده و در صورت لزوم از ثبِت سند خودداری می‌نماید.

وقتی چنین فضایی را می‌توان فراهم کرد، این ادعا که ثبِت الکترونیکی غیرممکن یا خلاف قوانین و مقررات است، مفهومی جز جهل به واقعیات و انکار پیشرفت‌های بشری ندارد. وقتی پدری می‌تواند از کره ماه، سالروز تولد دخترش را تبریک گفته و حس دوست داشتن و تأسف عدم حضور را منتقل نماید،^۳ چگونه می‌توان رو در رویی همزمان میان سردفتر و متقاضی سند یا گواهی امضا را از طریق رسانه‌های پیشرفته و دوسویه انکار کرد. با وجود تمام تحولات، هنوز هم تصور رویداد پاره‌ای از اعمال و وقایع حقوقی در فضای مجازی دشوار است. حتی اگر احراز هویت شخص از طریق حضور نزد سردفتر به شیوه تصویری قابل انجام باشد، الکترونیکی کردن قسم، شهادت، التزام وجدانی و امور

1. Ahlers, Glen-Peter. The Impact of Technology on the Notary Process. John Marshall Law Review, Spring 1998. p. 920.

2. Gnoffo, Vincent. Notary Law and Practice for the 21st Century: Suggested Modifications for the Model Notary Act, John Marshall Law Review, Vol. 30, 1997. pp. 1096-97.

۳ . قسمتی از زمان و قلم سینمایی، با مشخصات زیر:

Arthur C. Clarke. 2001: A Space Odyssey, Film: Directed by Stanley Kubrick; Book: Metro-Goldwyn-Mayer. first published 1968.

شخصی دیگر با منطبق حقوقی سازگار نمی‌نماید. شاید علت این امر، نبودن سابقه برای آن و عمیق بودن تحول باشد؛ اما دلیل دیگری بر این حقیقت همراه است که باید امور ثبتی را به حقوقدانان و افرادی سپرد که به قوانین و مقررات، عرف و موازین شرعی آگاهی داشته و در صورت تغییر شیوه‌ها، رویه‌ها و وسایل، امکان انطباق بین منطبق حقوقی و فضای جدید را مورد تحلیل قرار داده و اصول بنیادین حاکم بر ثبت را مراعات می‌نمایند.

از مجموع آنچه گفته شد، نوعی عدول از مواضع سختگیرانه در باب تشریفات سنتی ثبت استنباط می‌شود. حال آنکه زمانی، حتی در کشورهایی که اکنون ثبت الکترونیکی را پذیرفته‌اند، استفاده از این شیوه غیرممکن تلقی می‌شد.

اگر دقت شود، این تحول و تعدیل به هیچ وجه ناشی از عدول از قواعد بنیادین حاکم بر ثبت اسناد و امضا نیست. بلکه ناشی از پیشرفت‌هایی است که در علوم و فنون ارتباطی روی داده و باعث اقناع مقنن و دست‌اندرکاران عمل بر این حقیقت شده که با استفاده از شیوه‌های الکترونیکی نیز می‌توان در عین مراعات اصول حاکم بر ثبت، حتی به درجه ایمنی و اطمینان بیشتری نسبت به نظام کاغذی و قلمی دست یافت. لذا اصول و قواعد، که بنیان صحت و درستی بر آنها استوار است، عقب‌نشینی نکرده‌اند، بلکه شیوه‌ها و وسایل خود را با اصول مذکور انطباق داده‌اند. به همین دلیل است که اگر روزی، عقب‌ماندگی فناوری رمزنگاری مورد استفاده در دفترخانه اسناد رسمی الکترونیکی، در مقایسه با شیوه‌هایی که در اختیار جاعلین و بزهکاران قرار دارد، اثبات شود. هرگونه اقدام به ثبتی از سوی چنان دفتری به دلیل عدم احراز اصول و قواعد بنیادین ثبت، غیرقانونی و سند یا گواهی صادره فاقد اعتبار خواهد بود.

بنابراین، لازمه الکترونیکی کردن ثبت مدارک الکترونیکی، به روز بودن دفاتر اسناد رسمی و ناگزیری از این حقیقت است که علی‌رغم تلاش دفاتر اسناد رسمی برای همسانی سند و معامله الکترونیکی، برخی از امور (همچون قسم و شهادت)، به شیوه الکترونیکی قابل انجام نیست و در این مورد ضرورت دارد تا متقاضی به همان دفترخانه یا دفتر

دیگری که موثق باشد، مراجعه نموده و در حضور سردفتر، اقدام به شهادت یا قسم نماید. هرچند که الکترونیکی شدن اتیان این اعمال نیز با تصویب قانون، محال نخواهد بود. لیکن پاره‌ی از اعمال - حداقل در مرحله شروع - به طور الکترونیکی قابل انجام نیستند. برای مثال، اثرانگشت باید توسط شخص حقیقی و در حضور فرد معتمد زده شده و انتساب آن به فرد مذکور، قطعی و بدون تردید باشد.

نتیجه‌گیری

ماهیت مشترکی که روابط سنتی و الکترونیکی را از حیث اصول و قواعد حاکم در دسته‌بندی واحد قرار می‌دهد آن است که ثبت و گواهی محضری هیچ‌کدام، تأثیری در عالم ثبوت و واقعی ندارند و تنها ایجاد اطمینان کرده و در صورت بروز اختلاف یا ضرورت ارزیابی دلیل، «اثبات» آن را تسهیل می‌نماید. به همین دلیل، هر زمان که فناوری خاصی معرفی شود که این کارکرد را همانند شیوه‌های سنتی یا بهتر از آن انجام دهد، باید آن را با روی باز پذیرفت و با عدول از تشریفات موجود، همان روش را در مصادیقی که اجرای آن را اقتضا می‌نماید، برای ثبت و گواهی اسناد و مدارک به کار گرفت. همین ماهیت همسان، مبین اصول و قواعد بنیادین مشترک است و اقتضا دارد تا نهاد واحدی، مدیریت، هدایت و اجرای هر دو را بر عهده گیرد. در غیر این صورت، اسناد، مدارک و گواهی‌هایی صادر خواهد شد که بدون شباهت منطقی به همدیگر از قواعد ناهمگونی بهره گرفته یا علی‌الأصول در مورد اسنادی که با شیوه جدید به ثبت رسیده‌اند، از قاعده متحدالشکلی تبعیت نمی‌کنند.

بی‌قاعده بودن یا تبعیت از اصول و قواعدی که ساخته قانون نبوده و دستاورد آیین‌نامه‌هایی است که علی‌رغم حقوقی بودن اکثر ابعاد آن، حقوقدانان فقط نقش «ناظر اطلاعی» را در آن بازی کرده‌اند، خطرناک است و حداقل خسارت ناشی از آن، افزودن بر جاعلین، کلاهبرداران و بزهکاران حرفه‌ای می‌باشد که زیر چتر مقررات ناقص، منافع خود را در فضایی جستجو می‌کنند که کوچک‌ترین بی‌احتیاطی، آن را به محیطی سرشار از

گمنامی، بی‌نامی و یا جعل هویت بدل می‌سازد. تأخیر، سهل‌انگاری یا بی‌اعتنایی مراجع حقوقی مسوول را نیز در این عرصه هیچ‌وقت نمی‌توان توجیه کرد.

آنچه که تا به حال در قانون تجارت الکترونیکی و آیین‌نامه پیشنهادی ماده ۳۲ آن روی داده، ناشی از بی‌اطلاعی نهادهای مذکور از طی تشریفات قانونی در مورد اصول و قواعدی است که به طور مستقیم به وظایف و کارکردهای آنها ارتباط می‌یابد. اما برای آینده، بدون فوت وقت، باید با مشارکت فعال این نهادها، در تدوین قوانین و مقررات راجع به ثبت - در هر حوزه و فضایی که باشد - از اختلافات نظری فعلی و مشکلات عملی آتی، جلوگیری کرد. برای اینکه بدانیم، چقدر راهی که طی شده با قواعد حقوقی منطبق نبوده، کافی است که آن را با مقررات مصوب در سایر کشورها راجع به ثبت الکترونیکی، قیاس نماییم. نتیجه این مقایسه، چیزی بیش از یک حقیقت نیست. *ثبت الکترونیکی همان ثبت سنتی است و تغییر طریق، هیچ‌گاه هدف را عوض نمی‌کند.*